

I.Cilt

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
İNSANİ DEĞERLERİN YENİDEN İNŞASI
19-21 HAZİRAN 2014

TEBLİĞLER

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
İNSANİ DEĞERLERİN YENİDEN İNŞASI
(19-21 HAZİRAN 2014 ERZURUM)

TEBLİĞLER

Editör

Prof.Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Editör Yardımcısı

Yrd.Doç.Dr. Muammer CENGİZ

Erzurum 2015

İnsan Būnyesinde İnşā Edilecek En Būyūk Deęer: Kalb-i Selim

Doç.Dr. Dilaver SELVİ
Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakūltesi

Giriş

Bu teblięimizde, insanın būnyesinde inşa edilecek en būyūk deęeri, kalb-i selimi inceleme konusu yapacaęız. İnsan deyince kalp akla gelir. İnsanı kalbi temsil eder. Yūce Allah'ın muhatap aldığı ve nazar kıldığı yerimiz kalbimizdir. İnsanı hayvanlardan ayıran nuranî kalptir. Kalp, ilim, irfan, ilham, fikir zikir ve karar merkezidir. Kalp gūzelse, bedenın bütūn işleri gūzel olur. Kötū ise bütūn çabalar kötū sonuç verir. İki cihan saadeti veya Őekaveti, mutluluk veya mutsuzluk kalbe baęlıdır. Ahirette fayda verecek tek Őey kalb-i selim ve onun meyvesi olan gūzel ahlaktır. Bunun için bu kalbi ihya ve inşa etmek bütūn insanlar için dūnyanın en mūhim, en Őerefli, en öncelikli ve en gerekli işidir. Bunun nedenini inceleyen teblięimizde önce insan, kalb ve nefis tanıtılacak, sonra kalb-i selimin ne olduęu tespit edilecek, peşinden onun hangi usul, yōntem ve vasıtalarla elde edileceęi ortaya konulmaya çalıřılacak, teblięimiz kalb-i selimin hayata nasıl yansıldığını özetleyen sonuç bōlümüyle tamamlanacaktır.

İnsan Būnyesi

İnsan melek ve hayvanlardan farklı yaratılmış olup onda her ikisinin özelliklerinden vasıflar bulunur. Meleklerde akıl ve irade vardır, fakat Őehvet ve kötū arzular yoktur. Hayvanlarda Őehvet ve basit arzular vardır, fakat akıl, temyiz, irade ve terakki yoktur. İnsanda ise hepsi vardır. Bunun için terbiye ve terakki insana has bir Őeydir.

İnsan, akıl ve irade sahibidir. Ayrıca būnyesinde ilim, tefekkür, muhakeme, temyiz, muhasebe etme yetkileri yanında, sevmeye, nefret etmeye, kızmaya, âşık olma özellikleri bulunmaktadır. Kalp, ruh, sır, vicdan gibi manevî cevherler de ondadır. İnsan manasıyla arřa (melekūt ve mana âlemine), maddesiyle ferşe (yere, toprağa) bağlıdır. Onda zıt vasıflar birleşmiştir. Őöyle ki onun bir yönü latif, diğer yönü kesiftir. Onda mana ile madde, nurla zulmet, takva ile Őer duyguları bir aradadır. Arif İbnü'l-Bennân'ın dediği gibi insanda arř ve kürsü, ulvî ve süflî âlem toplanmıştır (İbn Acibe,

2010: 314). Bu hâliyle o, kainatın nüshasıdır,¹ özüdür, hülasasıdır. İnsan yeryüzünde yüce Allah'ın halifesi olacak kıvam, kabiliyet ve yetkide yaratılmıştır. O maddî yönüyle değersiz, beden olarak küçüktür fakat ruhu ve manasıyla çok değerli, çok kapsayıcı ve çok ulvîdir. “Biz insanı çok keremli (şerefli ve değerli) yarattık” (İsra 17/70) ayeti onun manevî yönünü dile getirmektedir. Hikem-i Atâiyye sahibi, “Kâinat senin ancak bedenini kuşatabilir; ruhânîyetini kuşatamaz” (İbn Acibe, 2010: 314) sözüyle onun bu yönüne dikkat çeker.

Evet, bu insan ruhu ve aklı yönüyle en güzel biçimde yaratılmış fakat nefesine ve hevasına uyduğunda en aşağı derekelere düşmüştür. (İskenderî, 2001: 107).

Acaba bunun sebebi nedir?

Arifler der ki: İnsanın aklı hevasına, manası maddesine, kalbi nefesine, nuraniyeti zulmetine galip gelince manen temizlenir, terakki eder, yücelir, marifet ve güzel ahlaka ulaşır, kıymetli, şerefli ve edepli olur. Nefsi aklına, maddesi manasına, hevası kalbine hâkim olunca ise, hayvanlardan aşağı duruma düşer. İnsan bu iki durum arasında iniş ve çıkışlar yaşar.

İnsanın inkar, isyan, gaflet, kin, kibir, haset, benlik, şehvet, şöret, dünya sevgisi, hevaya uyma, gelecek korkusu, mal hırsı, cimrilik, pintilik, kendini beğenme, insanları hor görme gibi kötü vasıflarla esfel-i safiline yuvarlanma tehlikesi olduğu gibi, kalbini bunlardan temizleyip onu ilim, irfan, edep, tevazu, Allah için sevmeye, sabır, af, merhamet, cömertlik, doğru sözlülük, ahde vefa gibi güzel ahlak ile süsleyerek ahsen-i

1 Bir âlim insanın kainatın nüshası olmasını şöyle açıklar: İnsanda yoğun (katı) bir beden ve latif bir nur vardır. Yarısı sakin, yarısı hareketlidir. İnsanın yarısı nur, yarısı karanlıktır. Allah Teâlâ insanda dört unsunu (hava, su, ateş ve toprak) koymuştur. Onda kendisi için faydalı şeyleri elde etme ve zararlı şeyleri defetme, başkasına zarar ve fayda verme kuvvetini koymuştur. Allah Teâlâ insanın kalbini, sırrı için bir hazine, dili de onun tercümanı yapmıştır. Gözlerini koruyucu, kulaklarını haberci, ayaklarını binek, ellerini hizmetçi yapmıştır. Başını arşı, göğsünü kürsüsü, iki yanını doğu ile batısı yapmıştır. Onun hareketini güneşin, ayın ve yıldızların hareketi gibi yaptı. Vücudunu, ulvî ve süflî âlemin terkibiyle yaratmıştır. Sirtında, günün saatleri adedince yirmi dört omur yaratmıştır. Bedeninde, ayın menzilleri adedince yirmi sekiz mafsâl yaratmıştır. İçinde, burçların ve ayların adedince on iki bağırsak yaratmıştır. İnsanda, senenin günleri adedince, atar damar yaratmıştır, insanda aynı miktarda da sakin damar mevcuttur. Midesini, mallarının toplandığı yer, ciğerini de onları taksim eden yaptı. Etini toprak gibi, kemiklerini dağlar gibi, kılını bitkiler gibi, damarlarını ırmaklar gibi, ana maddelerini de madenler gibi yapmıştır. Vücuttaki ana maddeler, et, kan, kemik, sinir, ilik, yağdır. Bu altı tanesi gizlidir. Diğer üç tanesi açıkta olup onlar deri, kıl ve tırnaktır. İnsanda ayrıca on iki tane ana organ vardır. Bunların yedi tanesi başta olup bunlar, iki göz, iki kulak, iki burun deliği ve ağızdır. Diğerleri bedende olup bunlar iki göğüs, ön ve arkadaki çıkış yerleri ve göbektir.”

Bunun için Şeyh Abdülvaris İbn Zekvan el-Basrî'nin (180/796) dediği gibi, âlemin özü olan insan Allah'a itaat ettiğinde O'na bütün bu özellikleri ve taşıdığı nimetlerle birlikte itaat etmiş olur. O'na isyan ettiğinde de durum böyledir (İbn Acibe, 2010: 314-316).

takvime (kemal mertebesine) yükselme ve insan-ı kâmil olma imkânı vardır. Yüce Rabbimiz,

“Şüphesiz tezkiye olan (inkar ve isyan kirlerinden temizlenen), Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse muhakkak kurtulmuştur” (A'lâ, 87/14-15) âyetinde insanın kemalinin, şerefının, dünya ve ahiret saadetinin kalbin temizliğine bağlı olduğunu vurgulu bir ifadeyle haber vermiştir. Diğer ayette ise nefsin (ruhun, kalbin) manevî tedenni ve terakkiye müsait bir vasıfta yaratıldığı, onu tezkiye edenin (inkar ve isyan kirlerinden arındırıp temizleyenin) kurtulduğu, kötülüklerin içinde kirletip fitrî kabiliyetlerini öldüren kimsenin ise zarar ve ziyan içinde kaldığı (Şems, 91/7-10) belirtilmiştir.

Önce kendisinde bu tezkiyenin, manevî terakki veya tedenninin gerçekleştiği kalbi ve nefsi tanıyalım.

Kalp Deyince

İnsan madde ve mana âleminin özelliklerini bünyesinde toplayan seçkin bir varlıktır. Madde mülk, mana melekût âlemidir.

Mülk âlemi, dünya ve içindeki hayat şartlarıdır. Yani beş duyu ile yaşadığımız âlemdir. Melekût âlemi, gözle görülmeyen gayb ve sır âlemidir. Bedenimiz mülk, kalbimiz ise melekût âlemiyle irtibat kurmak için bize verilmiştir.

Kalb, her tarafa yöneldiği, süratle bir halden diğerine geçtiği ve insanın kontrolünde olmadığı için ona “kalp” denilmiştir. (Hakim Tirmizî, trs: 50).

Konumuz olan kalp, yürekte ayrı bir şeydir. Türkçemizde yüreğe de kalp denir. Yürek, kanı temizleyen ve vücuda dağıtan bir organdır. O, hayvanlarda da mevcuttur. Manevi kalp ise, yürekte ayrıdır, içine iman, ilim, idrak, sevgi gibi, inkâr, gaflet, nefret, korku ve benzeri manevi şeylerin yerleştiği latif, baş gözüyle görülmeyen manevi bir cevherdir. Kalbin, yürekle gizli bir irtibatı vardır. Vücuttaki yeri olarak da yüreğin bulunduğu mahaldedir.

Kalp, göğsün içindedir. Göğse Arapça'da “sadr” denir. Sadr, kalbi çevrelemektedir. Şu ayetten bunu anlıyoruz:

“Gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler kör olur.” (Hac, 22/46).

Göğse de “kalp” denebilir. Şu ayet bunu gösteriyor. “Rabbin, onların göğüslerinin (kalplerinin) gizlediği ve açığa vurduğu her şeyi bilir.” (Kasas, 28/69).

Türkçemizde kalp yerine bazen “gönül” kullanılmaktadır.

Kalbin tezkiyesi nefsin tezkiyesi demektir. Nefsin tanım, konum ve etkileri konusunda çok şey söylenmiştir. Kısaca şu kadarını hatırlatalım:

İmam Gazâlî, nefsin iki manası olduğunu, birincisiyle, insanda bulunan gazap ve şehvet kuvvetinin kaynağının kast edildiğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v), "*Senin en büyük düşmanın, iki kaburga kemiğinin arasında (içinde) bulunan nefsendir*" (Beyhaki, 1987: nr. 343; Zehebî, trs: 3/625; Aclûnî, 1985: nr. 412) hadisiyle buna işaret ettiğini, nefsin ikincisi manasının ise onun latif/gizli, sırlı bir varlık olup insanın hakikati, kendisi ve zatı manasına kullanıldığını, fakat farklı hâllerine göre emmâre, levvâme ve mutmainne gibi değişik sıfatlarla tanındığını belirtir (Gazâlî, 2006: 86).

İbn Acîbe, hakikatte nefsin (ruhun) tek olduğunu, onun, manevi tezkiye, terbiye ve terakkisindeki değişik durumlara, yükseliş ve inişlerine göre farklı isimler aldığını söyler ve bunun seyrini şöyle özetler:

"Nefsin aslı ruhtur. Ruh, günahların zulmetine bulandığı zaman ona "Nefs-i emmâre" denir. Yaptığı kötü işleri kınamaya başladığı zaman ona, "Nefs-i levvâme" denir. İlham alacak ve kalbe ilham verecek hâle gelince ona, "Nefs-i mülhime" denir. Mâsivadan kurtulup Allah ile huzur hâlini elde edince ise ona, "Nefs-i mutmainne" denir." (İbn Acibe, 2002: 8/188).

Kalp insanın aslıdır. Kur'an ve sünnette bahsedilen kalple manevi kalp kastedilir. (Tahânevî, 1998: 3/496-499). İnsanı kalbi temsil eder; herkes kalbindeki niyeti, hedefi, sevgisi, ilmi, imanı ve irfanıyla ölçülür. Çünkü kalp hepsinin merkezidir. Kalp, ayrıca ruhun sarayı, hüküm ve tasarruf yeridir.

Allah, kalbini kullanmayanların göz ve kulaklarının da bir işe yaramayacağını ve böyle bir insanın hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşeceğini haber vermiştir. (Araf, 7/179).

Kalp melekler âleminin özelliklerini taşıdığı için yüce Allah'a tahsis edilmiştir. Dolayısıyla, kalbi inkâr ve isyan ile kirletmek, yani onu nursuz ve susuz bırakarak manen öldürmek bir insanın başına gelebilecek en büyük felakettir. Çünkü âlemlerin Rabbi bu kalp ile tanınıp sevilir. İman, irfan, ilim, idrak, fikir, zikir hep kalple mümkündür. İlahî emirler ve yaratılış sırrı ancak onunla anlaşılacaktır. Sevgi, saygı ve merhametin merkezi odur. Güzel ahlak da onunla elde edilir. Yani bütün insanî özellikler onda gizlidir. Bunun için Allah Resulü (s.a.v):

"*Dikkat edin! Bedende bir et parçası vardır ki o iyi ve sağlam olursa bütün beden sağlam olur. O bozuk olursa bütün beden bozuk olur. Bilesiniz ki o, kalptir*" (Buharî, İman: 39; Müslim, Musakat: 107; İbn Mace, Fiten: 14; Darimî, Buyû: 1) buyurmuştur. Şu hadis kalbin nasıl örtüldüğünü ve görev yapamaz hale geldiğini özetliyor:

“Kul, bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer kendini günahattan uzak tutar, istiğfar ve tövbe ederse, kalp parlar. Ama günaha devam ederse, o siyahlık artar ve sonunda kalbi tamamen kaplar. İşte bu, Allah Teâlâ'nın, ‘Öyle değil, fakat onların yapmış olduğu günahlar kalplerini iyice kaplamıştır’ (Mutaffifin 83/14) âyetinde anlatılan, kalbin kapanması ve günahla örtülmesidir.” (Müslim, İman, 231; Tirmizî, Tefsir: 83; İbn Mâce, Zühd: 29; Muvatta, Kelam: 18; Ahmed, 1991: 2/297).

İmam Gazâlî'nin belirttiği gibi, hakikatte yüce Allah'a itaat eden kalptir. Allah'ı bilen, Allah için amel eden, amel ve ibadetle ilâhî huzura giden, Allah'a yakın olan, Allah katındaki ve huzurundaki şeylerin kendisine keşfedilip açıldığı organımız kalptir. Diğer azalar kalbe tâbidir. Allah'tan başka şeylerden temizlendiğinde, Allah katında makbul olan kalptir. Allah'tan gayri şeylerin düşünce ve derdi içinde kaybolduğunda, Allah'tan perdelenen de kalptir. Allah tarafından muhatap alınan ve kendisinden kulluk talep edilen de kalptir. İtaat etmediği zaman azarlanacak ve azap görecektir.

Evet, kalp öyle bir azadır ki, kul onu manevi kirlilerden temizlediği zaman Allah'a yaklaşım kurtuluşa erer; inkâr ve isyanla kirletip safiyetini bozduğu zaman zarar eder, şaki olur, azaba uğrar.

“Kalp öyle bir cevherdir ki, kul onu tanıdığı anda nefsinin de cahili olur. Nefsinin cahili olan kimse, Rabbinin de cahili olur. Kalbinin cahili olan kimse, başkasını tanıma noktasında daha cahil olur. İnsanların ekseriyeti, kalplerinin ve nefislerinin cahilidir; nefisleriyle kendilerinin arasına farkında olmadıkları birçok perde çekilmiştir.” (Gazâlî, 2000: 3/3).

Peygamberler, hidayet merkezi olan kalp cevherini kirletip karartan, onun sevgi kıblesini değiştiren ve değerini düşüren şeylerden insanı kurtarmakla görevlidir. Kalbin sevgi kıblesi Allahutaalâdır. İnsanın bu hedeften yüz çevirmesi, hevasına uyması, dünyayı ahirete, isyanı ibadete, gafleti zikre, nankörlüğü şükre, zulmü adalete tercih etmesi kalbe yapılan en büyük zulüm ve kötülüktür. Bu, insanın halifelik vasfını kaybedip hayvanlardan aşağı bir duruma düşmesidir. Ehl-i heva yaşadığı ölçsüz ve dengesiz hayata hürriyet ve medeniyet dese de, o asılda tam bir kölelik ve zillettir.

Nefsin kötü arzularına heva denir. Heva manevi körlüktür. Kalbin inkâr ve isyan kirlileriyle kapanması, basiretin körelmesi, ruhun, aklın, fikrin bedeninin süfli hazırlarına bağlanıp nefse hizmet etmesidir. İbnü'l-Bennâ, nefsin arzuladığı her şeyi yapmayı, hevaya tapmak olarak tanıtır. (İbn Acibe, 2010: 285). “Nefsinin arzusunu ilâh edineni ve Allah'ın, kendisini bir ilim üzere saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?” (Câsiye, 45/23) ayeti insanın düştüğü bu tehlikeyi haber vermektedir.

“Hevaya uyma, uyarsan seni Allah yolundan saptırır.”(Sâd, 38/26) ayeti bütün insanları uyarmaktadır.²

Dinin hedefi insanın Rabbine kul olup eşyaya kulluktan kurtulmasıdır. Buna gerçek hürriyet denir. Hevasına uyan heba olur.³

Her doğan insana temiz bir kalp verilmiştir; fakat çevre, nefis ve şeytan insan fıtratına olumsuz etki edip kalp safiyetini bozar. Öyle ki pek çok insan kalp cevherini hiç tanımadan ve kullanmadan ölüp gider. Hâlbuki kalp, insana verilen en şerefli ve en değerli bir emanet olup her mükellef ondan sorumludur. Bunun için herkes kalbinin halini kontrol etmeli, hangi vasıfta ve sınıfta olduğunu araştırmalı, varsa hastalıklarını tedavi yoluna gitmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v) kalplerin dört sınıf olduğunu belirtir ve onları şöyle tanıtır:

1. *Temiz kalp. Orada parlayan bir nur vardır. Bu, müminin kalbidir.*

2. *Kararmış ve ters döndürülmüş kalp. Bu, kâfirin kalbidir.*

3. *Kılıflara konmuş ve ağzı bağlanmış kalp. Bu, münafığın kalbidir.*

4. *Kendi haline bırakılmış kalp. Onda iman da bulunur, nifak da. Bu kalpte iman, temiz suyun besleyip geliştirdiği yeşil bir bakla gibidir. Nifak ise, irin ve cerahatin azdırıp artırdığı yara gibidir. Bunlardan hangisi diğerinden fazla ise, kalbe o hakim olur ve hüküm ona göre verilir.” (Ahmed, 1991: 3/17; Taberânî, es-Sağîr, nr. 1077; Ebû Nuaym, 1987: 1/278).*

-
- 2 Bu konuda ârifler şu uyarıda bulunurlar:
Kalbi sürekli hevasının elinde esir olan kimse, mana cevherlerini (ilahi aşkı, irfanı ve edebi) ne zaman nasıl bulacak?
İçinde varlıkların sûretleri (şekil ve sevgileri) yerleşmiş bir kalp, nasıl parlayıp ışık verir?
Şehvetlerine bağlanıp kalmış biri, yüce Allah'a nasıl gidebilir?
Gaflet kirlerinden arınmayan kimse, Allah'ın huzuruna girmeyi nasıl umabilir?
Günah ve kusurlarından tövbe etmeyen kimse, ince sırları anlamayı nasıl bekler?
Ömrünü fuzuli şeylerin peşinde geçiren kimse, ruhânî âleme ulaşamaz. (İbn Acibe, 2010: 288).
- 3 Bir hikmet ehli der ki: “Aldanış ve gaflet içinde ne zamana kadar kalacaksın? Gaflet uykusunda ne zamana kadar uyumaya devam edeceksin?
Bir ömür böyle zayı oldu. Gökle yer arasını dolduracak mal versen bir saati satın alıp geri getirebilir misin?
Bu ömrü, Allah katında bir sineğin kanadı kadar değeri olmayan dünya hevesi için mi harcayacaksın?
Sen, mele-i âlada meleklerle birlikte bahtiyar olarak yaşamayı bırakıp hayvan gibi yaşamaya mı razı oldun?” (İbn Acibe, 2010: 300-301). Bir arif, ayetin manasını şöyle dizelere dökmüştür:

En Büyük Değerimiz: Kalb-i Selim

Hadiste buyrulduğu gibi yüce Allah kimsenin fizikî güzellik ve maddî zenginliğine değer vermez, O herkesin kalbine ve kalbin meyvesi olan amellerine bakar. (Müslim, Birr: 34; İbn Mâce, Zühd: 9). Bunun için Hak katında makbul, dünyada mutlu, ahirette memnun olmak isteyen herkesin kalb-i selimi elde etmesi kaçınılmazdır. İlahi uyarı şöyledir:

“O gün ne mal fayda verir ne de evlatlar; ancak kalb-i selimle gelen kimse (bu kalbinden ve onunla yaptığı salih amelinden) fayda görür” (Şuara 26/88-89)⁴

Acaba, kalb-i selim nedir ve nasıl elde edilir?

İslâm âlimleri kalb-i selimi, “Yaratılıştaki temiz halini kaybetmemiş veya kaybettiği değerlerini yeniden elde etmiş, tövbe ile temizlenmiş, Allah’ın zikrinin nuruyla aydınlanmış, güzel ahlakla süslenmiş, Allah ile huzur bulmuş kalp” olarak tarif ederler.

Diğer bir tarife göre selim kalp, inkâr ve isyan kirlerinden tertemiz, Allah ve Resulü’nün (s.a.v) bildirdiği hakikatlere şeksiz inanan, şüpheden uzak, içi ilahi sevgi ve huzur ile dolu, Allah rızasından başka bir derdi olmayan kalptir. Selim bir kalp yüce Allah’ın nuru ve aşkıyla dirilmiştir; temizdir, sıhhatlidir, kuvvetlidir, huzurludur.

Kalbi, selim hâle getirmek insan için en büyük hedeftir. Bu herkese gerekli bir vazifedir. Kalbi inkâr ve isyan kirlerinden temizlemek farzdır. Allah’ın dostluğu için kalbin gafletten uyanması ve zikir ile yıkanıp huzur bulması istenmektedir. Allah Teâlâ insanın ebedi kurtuluşunu kalbin temizliğine bağlamıştır. (Alâ, 87/14-15; Şems, 91/9) Allah Resulü (s.a.v) kalbi gafil insanı ölüye benzetir. (Buharî, Deavat: 66).

Kalbin temizlenmesi, nefsin terbiyesi ile mümkün olmaktadır. Bütün mesele, nefsin kötü sıfatlarını iyi sıfatlara çevirmektir. Bu, zannedildiği gibi aşılmaz dağlara tırmanmak değildir; pekâlâ mümkündür. Eğer insanların değişmesi mümkün olmasaydı Allahutaala terbiye için peygamberler göndermez, dini önümüze koymaz, tövbeyi emretmezdi. Tövbe, Allahutaala’nın razı olmadığı kötü işlerden vazgeçip rızasına uygun işlere yönelmektir. Yani isyanı bırakıp itaate, zulmü terk edip adalete, gafletten uyanıp zikre, nankörlük yerine şükre, cimrilikten sonra cömertliğe, hainlikten kurtulup mertliğe dönmektir. Tövbenin diğer bir adı terbiyedir.

4 Sanma ki en Hâce senden zer u sîm isterler;

“Yevme lâ yenfeu”da kalb-i selim isterler. Manası şudur: Ey efendi, sanma ki hiçbir şeyin fayda vermediği günde senden altın ve gümüş isterler; o gün senden sadece selim (temiz, Allah ile huzur bulmuş) bir kalp isterler.

Nefis terbiyesinde ilk safha temizlik, ikinci safha güzelliiktir. Kalpten kötü şeyler atılmadan güzel ahlâkın yerleşmesi mümkün değildir. Fıkıhtaki şu kaide bu işte de geçerlidir: “Kötü ve zararlı şeyleri gidermek, faydalı şeyleri elde etmekten önceliklidir.”

Bu kaide maddi tedavide de geçerlidir. Tedavide ilk aşama hastalık sebebi olan maddeyi vücuttan atmaktır. İnsanın bir yandan vücuduna zararlı maddeyi almaya devam ederken, öbür yandan onun etkisini gidermek için ilaç içmesi ne kadar faydalıdır?

Kalbin sıhhat bulması ve selim hâle gelmesi de böyledir. Önce kalbi hasta eden, zayıflatan ve nurunu söndüren günahların kalpten uzaklaştırılması gerekir.⁵ Buna tövbe, tekziye ve terbiye denir.

Tezkiyenin hedefi takvadır. Takva, insanın gizlide ve açıkta, bütün niyet, iş, hâl ve hareketlerinde istikamet üzere olması ve bu hâlde ölmesidir. Bunun ilk merhalesi farzları yapmak ve haramlardan kaçmaktır. Her ikisi de önemlidir. İnsanı Allah rızasına ulaştıracak en güzel yol, yasaklanan haram işleri terkle birlikte emredilen farzları yapmaktır. Peşinden kalbi canlandıracak, temizleyecek, kuvvetlendirecek güzel amellerin yapılması gelir. Bunlar fazilet olan işlerdir. Farzın dışındaki bütün sünnetler, edepler, nafil ibadetler, güzel ahlak ve faziletli işler kalbin tadı, takviyesi ve terakkisi için gereklidir. Bir kutsi hadiste, kulun yüce Allah’a sevilmesinin en kısa yolunun farzları eda, haramlara veda ve faziletli işlere devam olduğu belirtilmiştir. (Buhârî, Rikak, 38; İbn Mâce, Fiten: 16).

Üzülerek belirtelim ki, bugün diğer milletler bir yana, Müslüman toplumlarda dahi ruhi terbiye, kalp safiyeti, gönül adamı olmak ve insani değerlerle donanmak asıl gündem olmaktan çıkmış, ekseriyet mideye, zahirî süse, mala, mevkiye ve eğlenceye yönelmiştir. İnsanlık için tedenni olan şeyler, terakki gibi görülüp demokrasi, medeniyet ve hürriyet adıyla teşvik edilmiş, kalbi karartan fikirler ve fiiller aydınlık olarak tanıtılmıştır. Kalbi ve takvayı gündeme aldığını söyleyenlerin çoğu da işin zahirinde kalmış, günahların açığından kaçınmış fakat gizlisinden kurtulamamıştır. Halbuki gizli günahlar kanser gibi iç alemleri tahrip etmekte, fakat insanlar tarafından görülmedikleri için ihmal edilip zahirî amellerle yetinilmektedir.

5 Ebû Abdurrahman es-Sülemî, kalpten temizlenmesi gereken kötü vasıfları şöyle özetler: “Kibir, ucup (amelini beğenme), övünme, böbürlenme, hainlik, aldatma, kızma, hırs, uzun emel, kin, haset, huzursuzluk, boş endişe, kaygı, tamah, mal biriktirme hırsı, cimrilik, korkaklık, cahillik, tembellik, çirkin konuşma, cefa, hevaya uyma, insanları küçük görme, alay etme, boş temennilerle oyalanma, kendini yüksek görme, hiddet, sefihlik (akla ters işler yapma), kararsızlık, tartışma, başkasına tahakküm etme, zulüm, düşmanlık, çekişme, inat, muhalefet, karşısındakine üstün gelmeye çalışma, rekabet, gıybet, iftira, yalan, laf taşımaya, hayalperestlik, kötü zan, küs durma, kınama, yüzsüzlük, ihanet, hiyanet, kötülük, insanların başına gelen musibetlere sevinme ve bunların dışında sayılması güç olan daha pek çok vasıf.” (İbn Acibe, 2010: 255).

Adam öldürmek, içki içmek, yalan söylemek, rüşvet yemek, karaborsacılık insanlık ailesi için yıkım getiren büyük ve açık günahlardandır. Bir mümin bunlardan sakındığı gibi, kalple işlenen kin, haset, kibir, riya, aşırı dünya sevgisi, kader ve kazaya itiraz, ilahi takdire kızma, gaflet, insanları hor görme, kendini beğenme gibi gizli günahlardan da sakınmalıdır. İbn Hacer el-Heytemî'nin dikkat çektiği gibi, (Heytemî, 1998: 1/52). kalple işlenen günahlar, dış azalarla işlenen günahlardan daha tehlikelidir. Çünkü gizli günahlar sonuçta imanı zedeler, ibadetin kabulünü engeller, salih amellerin sevabını yok eder. Onların çoğu insanı şirke sürükler, nifaka bulaştırır, dinden bile çıkarır. Ayrıca kalpte yer eden gizli günahlar, devamlıdır, her zaman insanı tehlikeye sokar. Zahirî günahlar ise böyle değildir. Bir insan devamlı adam öldüremez, hiç ara vermeden içki içemez. Fakat hasetçi bir insan devamlı haset ateşiyle kavrulur. Kibirli bir insan her işinde kibrini ortaya kor. Gösteriş hastası olan bir insanın bütün işlerinde riya kokar. Kendini beğenme, şehvet, şöhret, mal ve makam hırsı tedavi edilmezse, can çıkana kadar kalbe yara ve perde olur. Ayrıca kalbi saran gizli hastalıkları fark etmek kadar tedavi etmek de zordur. Bunun için gerçekten ıslah olmuş ve Allah ile huzur bulmuş insan azdır.

Kalb-i Selimin İnşasında Tasavvufun Üstlendiği Rol

Hız. Peygamber'in (s.a.v) gerçek varisi olan ariflerin ve Rabbani âlimlerin asli görevi insanlara manevi terbiyede rehberliktir. İslam ümmeti içinde bu görevi üstlenen kamil insanlar daha çok tasavvuf mektebinde yetişmişlerdir.

Tasavvufun ana konusu, bätını fıkihtır. Bätını fıkıh, insanın iç alemini oluşturan kalp, ruh, nefis ve diğer latifelerin tezkiye, terbiye, terakki ve inkişaflarını hedefleyen manevi, nurani, kalbi bir ilimdir.

Zahirî fıkıh vücudumuzun dış azaları ile yapacağı ibadet ve vazifeleri inceleme konusu yaptığı gibi, bätını fıkıh diyebileceğimiz tasavvuf da kalple ilgili ibadet ve ahlaki temel konusu yapmıştır. Bundaki hedef kalbin ihsan mertebesine ulaşmasıdır.

İhsan, kalbin gafletten uyanması ve manev kirlilerden arınması sonucu yakine ulaşmasıdır. Yakın, kalbin Cenab-ı Hakk'ı görüyor gibi bir şuur ve hassasiyete sahip olmasıdır. Bu hâl, her mümin için bir hedeftir. Resulullah'ın (s.a.v) işaret ettiği gibi din, iman, İslam ve ihsandan oluşmaktadır. (Buhari, İman: 37; Müslim, İman: 1; Ebu Davud, Sünnet: 16; Tirmizî, İman: 4; İbn Mace, Mukaddime: 9). Din imanla başlamakta, ibadetlerle olgunlaşmakta, ihsanla kemale ermektedir.

Tasavvufta, kalbin selim hâle gelmesi üç safhada gerçekleşir. Birinci safha manevi kirlilerden temizlik, ikinci safha güzel ahlakla süslenme, üçüncü safha yüce Allah ile huzur hâlidir. Arifler, bu hale "kurbiyyet", "itminan", "vuslat" ve "müşahede" derler; "sufî" kelimesini bu vasfı elde etmiş kâmil insan için kullanırlar. (Sühreverdi, 1995: 18). Kur'an da bu yakınlığa ulaşanlar "mukarrebun" sıfatıyla tanıtılır. İlahi taksime göre onlar, insanlar içinde "Sâbikûn" sınıfını oluşturur. (Vakıa, 56/11-12).

Tasavvufta nefsi terbiye etmek büyük cihat olarak görülmüştür Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) gerçek hicretin, Allah'ın nehyettiği şeylerden uzaklaşmak olduğunu bildirmiş (Buharî, İman: 4, 5; Ebu Davud, Cihad: 2, Nesaî, İman: 8, 9, 11; Darimî, Rikak: 4), hakiki mücahidin ise Allah'a itaat hususunda nefsi ile cihat eden kimse olduğunu haber vermiştir. (Tirmizî, Fezailü'l-Cihad: 2; Beyhakî, 1990: 7/499).

İnsanın iç aleminde gerçekleşen bu manevi hicrete tasavvufta “seyr u süluk” denir. İsmail Ankaravî'nin belirttiği gibi salık, bu seyrin sonunda Cenab-ı Hakk'a ulaşır, huzur bulur. İnsanın kemali bu terbiyeye bağlıdır. (Yetik, 1992: 163).

Aslında kalbin tezkiyesi ve nefsin terbiyesi bütün müminlerin ortak hedefidir. Bu hedefte hiçbir ihtilaf yoktur. İhtilaf onun nasıl elde edileceği konusundadır.

Tasavvufun hedefe aldığı bu terbiye her mümin için zaten gereklidir. Öyle ki, Hucetü'l-İslam İmam Gazali böyle bir terbiyeye girip nefsi ıslah etmeyi herkes için farz-ı ayın görmüştür. Çünkü peygamberler hariç, hiç kimse manevî hastalıklardan uzak değildir ve onlardan tek başına kurtulamaz. (İbn Acibe, 2005: 21).

Tasavvufun verdiği manevi terbiyenin merkezinde mürşit vardır. Kâmil mürşid, terbiye işinde ehliyet sahibidir; şahsa göre terbiyenin şeklini o belirler, seyrini o takip eder. İlim, marifet, edep ve terbiye, peygamberlerin mirasıdır Bunun için terbiyenin Hz. Peygamber'in (s.a.v) getirdiği edep üzere olması istenir. Terbiyeden maksat, fitratı değiştirmek değil, onu güzel ahlaka yönlendirmek ve faziletlerle süslemektir. İnsandaki kötü huyların iyi huylarla değiştirilmesi mümkün olduğu için İslam gönderilmiştir. Hz. Peygamber'den (s.a.v) sonra yeni bir din gelmeyeceği fakat kıyamete kadar ümmeti devam edeceği için, kalpleri tezkiye ve nefisleri terbiye işi onun gerçek varisi kâmil insanlara kalmıştır.

Kalbi hedefe alan tasavvuf, insan ve insanlık için en gerekli, en değerli ve en şerefli bir hizmeti görmektedir. Çünkü kalbini tanımayan ve ondaki ilahi cevherleri kullanmayan insan, maddi olarak hangi keşifleri gerçekleştirirse gerçekleştirsin, kendini yükseltemez, asıl şerefe ulaşamaz, huzuru yakalayamaz, bunalımdan çıkamaz, ayrıca ebedi âlemde Allah katında kendini savunamaz, vebalden, hesaptan ve azaptan kurtulamaz.

Bir baş veya karın ağrımız kadar, kalbimizin derdine düşmezsek, insanlığımızı koruyamayız. Gafletle Hak bulunmaz. İsyarla terakki olmaz. Heva ile hakikat bulunmaz. Zulümle abat olunmaz. Helal haram demeden ele geçeni yiyip içmekle insanlığın tadına varılmaz. İnsan âlemde Allah'ın halifesi olarak yaratılmıştır. Bunun için ona ruh, kalp, nefis, akıl, sır, vicdan ve ilim gibi cevherler verilmiştir. Bütün bunlar bize ilahi aşka ulaşmak, büyük emaneti taşımak ve insan gibi yaşamak için ihsan edilmiştir. Himmeti midesi olan kimsenin değeri, ondan hasıl olan kadardır.

Suflilere göre manevi terbiyede dikkat edilecek önemli bir nokta da helal lokmadır. Kazancı haram olan kimsenin kalbi kararır. Kalp temizliğinin helal lokma ile ciddi bir bağlantısı olduğu tespit edilmiştir. Arifler, boğazına girene dikkat etmeyen kimsenin kalbinden marifet adına bir şey çıkmayacağını söyler. (Safî, trs: 439; Hânî, 2003: 579).

Kalb-i Selimin Bedeli

Kalb-i selim, yüce Allah'ın nazar yeridir, müşahede makamıdır, arşı ve ferşi içine alacak kadar geniş rahmet mahallidir, ilahi muhabbet merkezidir, marifet hazinesidir. O, "Beni, yerim ve göğüm içine sığdıramadı, mümin kulumun kalbi içine aldı" (Sehâvî, 2006: nr. 988). kutsî hadisinde övülen latif, nurani bir cevherdir; ilahi nurlarla süslü Kabe-i Celilidir. Hak âşıkları bu kalbi elde etmek ve marifet cennetinde sonsuz sefalar sürmek için canlarını ortaya koymuşlardır. Onun için tacını tahtını terk edenler, bütün malını, makamını gözden çıkaranlar, itibarını ayaklar altına alanlar, günlerce aç kalanlar, halvet, çilehane ve riyazetle nefsinin bütün hazlarından uzaklaştıranlar olmuştur. Arifler, "mücadele olmadan müşahede ele geçmez, müşahedeye ulaşmadan da ilahi muhabbet tanınmaz ve tadılmaz" derler.

İlahi aşk uğruna malını ve canını feda eden Sahabe-i Kiram gibi, İbrahim b. Edhem de, kalb-i selimle marifete ulaşmak için tacını tahtını terk ederek âşıklara karışıp yamalı elbise giymeyi tercih etmiş, Aziz Mahmud Hüdâyi Bursa baş kadılığını terk edip Hz. Üftâdeye bende olmuş, İmam Gazâlî, Bağdat medreseleri baş müderrisliğini terk edip sufilere katılarak on sene inziva hayatı yaşamış, Şah-ı Nakşibend, Seyyid Emir Külal'in eşiğinde sabaha kadar yağın altında yatmış, zamanın allamesi Akşemseddin, ilk gördüğünde küçümsediği Hac-ı Bayram-ı Veli'nin hizmetinde bulunmayı cana minnet bilmiş, Mevlana Halid-i Bağdâdî Bağdat Süleymaniye'deki ilmî saltanatını terk edip bir sene yol katederek Hindistan'a Nakşî piri Abdullah Dehlevî'ye gidip dergahın temizliğini yapmaya razı olmuştur. Benzer örnekler çoktur. Demek ki bu nimet sadece temenni ile gerçekleşmiyor; bedel istiyor. Burada şu ibretlik hadiseyi paylaşalım:

Mevlana Hüsameddin Buharî'nin babası Mevlana Hamidüddin Şaşı vefat döşğinde idi. Bu zat büyük âlimlerdendi. Şah-ı Nakşibend'le aynı dönemde yaşamıştı. Şah-ı Nakşibend'e büyük hürmet, sevgi ve saygıları vardı. Fakat o kalp doktoruna teslim olup seyru sülûk terbiyesi almamışlardı. Oğlu Hüsameddin Buharî ise Emir Hamza'nın (k.s) halifesi idi. Emir Hamza da Seyyid Emir Külal'in (k.s) oğludur. Hamidüddin Şaşı vefat anında sıkıntıya düştü. Oğlu ve dostları başucunda idiler. Bir ara oğlu, "Baba, ne hâldesin?" diye sordu. Babası,

"Oğlum, benden şu anda kalbiselim istiyorlar. O da bende yoktur. Nasıl elde edileceğini de bilmiyorum!" dedi. Hüsameddin Buharî babasına,

“Babacığım, bütün kuvvetinizle bana yönelin, kalbinizi bana bırakın. Selim kalbin ne olduğunu anlayacaksınız!” dedi ve derin bir murakabeye daldı. Bir saat kadar öyle kaldı. O anda Cenab-ı Hakk’a yönelip babasını bu sıkıntı ve endişeden kurtaracak ilahi rahmet ve sekinet istedi. Gözlerini açtığı anda, babasının yüzüne bir nur, üzerine bir huzur ve sükûnet inmişti. Kalbi ayrılık, yalnızlık ve ölüm endişesinden kurtulup Allah ile huzur bulmuştu. Artık mutmain olmuştu. Bu arada gözlerini açtı, bulduğu huzurun sevincini ve kaçıracağı fırsatın hasretini şöyle dile getirdi:

“Oğlum! Allah sana bol mükâfat versin. Meğer bize lazım olan iş bütün ömrümüzü bu kalbi elde etme yolunda harcamakmış. Fakat ne yazık ki ömrümü başka türlü zayi ettim!” dedi. Ne mutlu bu babaya ki salih evladının dua ve gözyaşı bereketi ile yüce Allah’ın rahmetine kavuştu, huzur içinde dünyadan göçtü.” (Sâfi, trs.: 45).

Şeyh Abdülbari en-Nedvî, “Hayatın hiç bir alanında ve hiç bir bilim dalında staj görmeden ve ehil bir ustanın nezaretinde uygulama yapmadan başarıya ulaşılmamıştır” der, sonra, “Sırf inceleme ve araştırmayla bir kimsenin mesleğinde olgunluk kazandığını, sahasında başarıya ulaştığını hiç gördünüz mü?” diye sorar ve ekler:

“Şu nokta inkâr edilemeyecek bir gerçektir ki insan, usta bir marangozun yanında staj görmeden bu mesleği öğrenemez, marangozlukla ilgili aletleri eline alıp onlar gibi ustalıkla kullanamaz. Bunun için mutlaka usta bir marangozun yanında çalışmak ve mesleğinin inceliklerini öğrenmek gerekir. Terzilik ve diğer zanaatlar da tıpkı bunun gibidir. Onların da araç ve gereçlerini kullanmak için ustasına ihtiyaç vardır.”

Nedvî, kâmil bir şeyhin yanında bulunmadan, onun sohbetlerinden (ve nurlu nazarlarından) bolca yararlanmadan, meclisinde teneffüs edilen manevi havaya alışmadan ve orada yaşanan durumların manevi zevkini tatmadan olgun bir insan olmanın mümkün olmadığını söyler; bunun için mutlaka olgunluğa erişmiş ve manevi alanda yol almış muhterem bir zatın sohbetinde bulunmayı, o sohbetin vereceği manevi zevki tatmayı ve onun irşadından istifade etmeyi şart görür.

Sohbetle (mürşidin nurani nazarı ile) elde edilecek faydayı hiçbir şey temin etmediğini söyleyen Nedvî, bunun en açık örneğini Sahabe-i Kiram’ da gördüğümüzü, sahabelerden derecesi en aşağı olan bir sahabinin bile en yüksek hadis bilgininden, en değerli fakihden ve en büyük veliden daha üstün ve daha faziletli olduğunu belirtir ve sebebini şöyle açıklar:

“Bu üstünlüğün nedeni hiçbir zaman kitap okumak ve eser incelemek değildir. Çünkü Sahabenin çoğu okuryazar bile değildi. Bu üstünlüğün nedeni bilgi çokluğu ve kültür zenginliği de olamaz. Çünkü kendilerinden sonra gelen bilginlerin en küçükleri bile dinin bütün konularını onlardan daha geniş ve daha ayrıntılı olarak biliyorlardı. Öyleyse geriye bir tek ihtimal kalıyor, o da onların Allah’ın Resûlü (s.a.v)

ile sohbet mutluluğuna erişmiş bulunmalarıdır. Bu öyle bir sohbetir ki, onlardan sonra gelen en büyük âlimler, onun azıcık kısmına bile ulaşmış değillerdir. Onların Resulullah'ın (s.a.v) saadetli nazarlarında ve huzurlarında aldıkları manevi feyiz, yıllarca kitap okunsa ele geçmez. Bu kesindir. Efendimizin maneviyatına varis olan ariflerin sohbet ve nazarı da insana çok yüksek hâller kazandırır. Bir arif şair bunu şöyle dile getirir:

“Evliyanın sohbetinde bir saat kalıvermen,
Hayırlıdır bir asırlık gafilane ibadetten.” (Nedvî, 1992: 165-168).

Kalb-i Selimi İnşa Edecek Manevî Mimarlar

İnsan terbiyesiyle meşgul olacak kimse, kendisi mamur olmalı ki, insanları mamur etsin.

Türkçemizde, “Yarım doktor candan, yarım hoca dinden eder” diye bir tabir vardır.

“Kendisi muhtaç bir dede, gayriye nasıl himmet ede” sözü de yaptığı işin ehli olmayan kimseler hakkında söylenmiştir.

Kim, (aslen ehli olmadığı hâlde) kendisini doktor gösterir, hasta da elinde ölürse, diyetini tazmin eder (Ebû Dâvud, Diyet: 23; Nesâî, Kasâme: 41; İbn Mâce, Tıbb: 16) hadisi zahiri hastalıklarda tedavi ile uğraşanı ilgilendirdiği gibi, sufilerin anlayışına göre aynı hüküm, bätünü hastalık ve terbiye için de geçerlidir. Bunun için bu işe adım atan kimsenin, gerekli bütün ilim, eğitim, tecrübe, salâhiyet ve kıvamı elde etmesi istenir. (Mekkî, 2007: 1/147).

Ebû Tâlib el-Mekkî, insanlara hak yolunda rehberlik edecek bir âlimin haşyet, huşu, tevazu, güzel ahlak ve zühd sahibi olması gerektiğini söyler. (Mekkî, 2007: 1/146).

Resulullah (s.a.v), kalbini dünyadan çekip Mevlâ'ya bağlayan kimselerle hemdem olmayı tavsiye ederek şöyle buyurmuştur:

Kendisine sükut ve zühd ihsan edilen bir kimseyi gördüğünüz vakit, kendisine yaklaşın; çünkü ona hikmet verilmiştir. (İbn Mace, Zühd: 1; Ebu Nuaym, 1987: 10/405; Ebû Ya'la, 1989: nr. 6803).

Aliyyü'l-Karî, bu hadisin şerhinde, hadiste, bu vasıftaki kimselere yakın olmanın ve onların yakınlığı ile Cenab-ı Mevla'ya yaklaşmanın tavsiye edildiğini söyleyerek der ki:

Kendisine hikmet verilen kimse, *Allah dilediğine hikmet verir. Kime hikmet verilmişse ona, pek çok hayır verilmiştir. Ancak gerçek akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.*

(Bakara 2/269) ayetinde belirtildiği gibi, hikmete ulaşır hak ve hakikat üzere amel eden biridir. Bu kimse, “Kim kırk gün, Allah için ihlasla amel ederse, kalbinden diline doğru hikmet pınarları fışkırır” (Ebu Nuaym, 1987: 5/189; İbnü'l-Esir, Câmiu'l-Usul, 11/557; Münzirî, 1996: 1/62) hadisinin belirttiği hâle sahip olur. O âlim, amil, muhlis ve kamil bir kimse olup mürşit ve mükemmildir. Herkese, onun meclisine girmek ve sohbetine katılmak gerekir. Çünkü Allah Teâlâ, Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun (Tövbe, 9/119) buyurmuştur. Sadıklarla beraber olmak iki türlü olur. Birincisi onların meclisine katılmaktır; diğeri de onlarla aynı hâl ve sıfatlarda olmaktır.”

Ebû Bekir Tilmisânî'nin, “Allah ile sohbet ediniz; eğer buna güç yetiremezseniz, Allah ile sohbet eden ariflerle beraber bulununuz ki, onların bereketi sizi Allah ile beraber olmaya ulaştırsın” sözüne yer veren Aliyyü'l-Kârî, hadiste anlatılan kimsenin kalbi bütünüyle Allah'a yöneldiği ve dünyadan yüz çevirdiği için, onun sohbetinin ve beraberliğinin her şeye tercih edileceğini, onun, kendisine tabi olanları, dünyanın fani zevk ve değerlerinden uzaklaştırıp baki olan ahirete yönelttiğini, gönüllerini Allah'tan gayri boş arzularından çekip yüce Mevlâ'ya bağladığını, bu sıfattaki bir arifin, peygamberlerin halifesi, evliya ve esfiyanın temsilcisi olduğunu söyler ve sözünü şu dua ile bitirir:

“Allah bize, böyle bir kimseyi görmek, hizmet ve sohbetiyle şereflenmek nasip eylesin.” (Aliyyü'l-Karî, 1994: 9/81-82).

Sühreverdî (632/1234), insan terbiyesine ehliyet kesbedilen mürşidlik makamının, makamların en yükseği ve Allah Teâlâ'ya davette peygamber vekilliği olduğunu belirtir (Sühreverdî, 1995: 102), peygamber mirasını elde etmek için kemale ermeyi, kemale ermek için de mülk ve melekût âleminin sırlarını elde etmeye sebep olacak manevi doğumun gerçekleşmesini, (kalp gözünün mana âlemine açılmasını) bunun için de kâmil bir mürşid elinde iyi bir terbiye ile bu edepi öğrenmek gerektiğini hatırlatır (Sühreverdî, 1995: 105-106).

Resulullah'ın (s.a.v) davet ve irşat makamına vekâlet eden kâmil mürşidlerin, bütün günah kirlerinden temizlenerek kalplerinin ilahi nurları yansıtan bir ayna durumuna geldiğini söyleyen Sühreverdî, onların basiretlerinin açıldığını, gerçek hidayet ve kâmil takva üzerinde oldukları için muttakilerin imamı yapıldıklarını, (Sühreverdî, 1995: 103) Resulullah (s.a.v) ile manevi beraberlikleri sebebiyle elde ettikleri nurani hâl ve rabbani ilimleri aynı yolla kendilerine tabi olanlara (müridlerine) intikal ettirdiklerini belirtir. (Sühreverdî, 1995: 107).

Manevi terbiye ile meşgul olan kimse, ilmi ve irfan ehli olmalıdır. Cüneyd-i Bağdâdî, Kur'an ve sünnet ilmini bilmeyen kimseye, manevi terbiye içinde uyulmayacağını söyler.

Fudayl b. İyaz der ki: “Âlim, dinin doktorudur; dünya ise dinin hastalığıdır. Doktor hastalığı kendisine çekerse, başkasını nasıl ve ne zaman tedavi edecek?” (İbn Acibe, 2010: 108).

Kendisi takvaya sahip değilken, başkalarına takvalı olmayı emreden kimse, kendisi hasta iken insanları tedavi eden doktora benzer. Bir arif böyle kimseleri şöyle uyarır: “Ey başkasına ilim ve iyilik öğreten kimse, onu önce kendine öğretmen gerekmez mi? Hasta ve dertlilere ilaç tarif ediyorsun; halbuki sen hastalık ve dert içinde yüzüyorsun! Görüyorum ki sen bize samimi olarak doğru yolu gösteriyorsun; fakat kendin ondan mahrumsun! Nasihat etmeye kendinden başla ve nefsinin azgınlığından sakındır. Eğer nefsin azgınlığına son verirse sen, hikmet ve dirayet sahibi birisin. İşte o zaman vaaz ettiğinde nasihatın kabul edilir, sözüne uyulur ve öğrettiklerin fayda verir. Kendinin yapıp durduğun kötü bir huyu, başkasına yasaklama; bunu yapman gerçekten senin için büyük bir utanç vesilesidir.” (İbn Acibe, 2010:108).

Şeyh İbn Acibe'nin belirttiği gibi kâmil mürşid, hastalıkları tedavi eden bir doktor yerindedir. Bu durumda onun kalplerin hâlini bilmesi ve nefisleri tanınması gerekir.

Terbiye şeyhi ayrıca kalpteki hastalıkları tahlil, teşhis ve tedavi etmeyi bilmelidir. Müridin kalbinde yerleşip kökleşmiş bir hastalığı tespit ettikten sonra onu nasıl eritip temizleyeceğini ve kalpten gidereceğini bilmelidir. Mesela, kalbinde baş olma hırsı ve makam sevgisi yerleşmiş birinin bundan kurtulması ancak nefsin forsunun yıkılması ve zillet hâli yaşamasıyla ve onu insanların gözünden düşüren şeylerle mümkün olur. Aynı şekilde içinde dünya sevgisi ve mal toplama hırsı yerleşmiş bir kimse bundan ancak tam bir zühd hâliyle (dünyadan gönlünü ve elini çekerek) kurtulur. Yine içinde cimrilik ve eli sıkılık yerleşmiş biri, bundan ancak malını başkalarına vererek kurtulur. Diğer huylar da böyledir.

Terbiye şeyhi ayrıca, kalpteki katılık ve kuruluşu nasıl yumuşatıp gidereceğini de bilmelidir. Bunlar, kalp katılığı, gaflet, göz kuruluşu (gözden yaş gelmeyişi) ve nefsin kabz (sıkıntı) hâli gibi durumlardır.

Terbiye şeyhi, müride, her bir hastalığı ona uygun bir ilaçla gidermeyi emreder. Mesela kalp katılığı, Allah'ı zikrederek, Kur'an okuyarak, derin tefekkür ederek, nafie oruç tutarak ve gecenin sonunda seher vakti Allah'a yalvarıp yakararak gider. Diğerlerini de buna kıyas et.

Gaflet, sürekli zikir yaparak ve içinde bulunduğu vakti murakabe (kontrol) ederek kalpten gider. Göz kuruluşuna, öğüt ve uyarılar fayda verir. Nefsin kabz (sıkıntı ve darlık) hâlinin gitmesi için, ümidi kuvvetlendiren ve sevinç sebebi olan şeylerden bahsetmek faydalıdır. Diğer hastalıklar için de uygulama aynıdır (İbn Acibe, 2010: 112-113).

İmam Sühreverdî'nin belirttiği gibi, insanları terbiye ile meşgul olan kâmil şeyh, iç âlemlere nazar ve vukufiyet sahibi olmalı, herkese neyin güzel ve uygun olduğunu bilmelidir. Ziraatle uğraşan bir kimse toprak çeşitlerini, bu toprakta yetişecek ağaç ve mahsul türlerini bilir. Her sanat erbabı, sanatının inceliklerinin faydalı ve zararlı yönlerini bilir. Bunun gibi kâmil müridin de manevi terbiyeye aldığı kimsenin hâlini, tabiatını ve fitratını tanıyıp ona göre muamele etmesi gerekir (Sühreverdî, 1995: 537-538).

Zünnun-ı Mısırî'nin belirttiği gibi, yüce Allah, kalplere doktor yaptığı kâmil insana der ki:

“Eğer size, beni kaybeden bir dertli gelirse, onu tedavi edin.

Benden ayrılığından hasta olmuş biri gelirse, ona ilacını verin.

Benden korkan biri gelirse, ona yardım edin.

Benden emniyet içinde olan biri gelirse, onu uyarıp azabımla korkutun.

Bana ulaşmaya rağbeti olan biri gelirse, ona iyilik ve ihsanda bulunun.

Bana doğru yola çıkan biri gelirse, ona yol azığı tedarik edin, kendisini destekleyin.

Benimle manevi ticaret yapmaktan korkan biri gelirse, ona cesaret verin.

Benim lütuf ve fazlımdan ümidini kesmiş biri gelirse, ona ümit verin.

Benim ihsanımı ümit eden biri gelirse, onu müjdeleyin.

Bana karşı güzel zan sahibi biri gelirse, ona hoş davranın.

Beni seven biri gelirse, onu bana ulaştırın.

Benim kudretimi yücelten biri gelirse, siz de onu yüceltin.

Kendisine ihsanımdan sonra kötülük işleyen biri gelirse, onu kınayıp uyarın.

İrşat olmak isteyen biri gelirse, onu irşat edin.” (Ebû Nuaym, 2007: 1/43-44).

Sonuç

Kalbiselim, temiz ve safi kalp demektir. Diğer bir ifadeyle selim kalp, yaratılışındaki safiyeti koruyan, her türlü şirk, inkâr, isyan, kötülük gibi manevi hastalık ve dengesizliklerden arınmış, ilahi nurla aydınlanmış, manen temizlenmiş, dengesini bulmuş, insani değerini korumuş Allah'ı zikir ile huzura ermiş, edeple süslenmiş ve böylece her türlü güzel ahlakın kaynağı olmuş kalptir. Yani o, Hakka aşına, âşık ve ayna olan kalptir.

İnsanı mamur etmek, ona kalbiselim kazandırmak, bütün peygamberlerin ve hak dinlerin ortak hedefidir. Akli başında olan her insanın biricik hedefi ve derdi kalbi olmalıdır. Çünkü insanı hayvanlardan ayıran ve onu yeryüzünde eşref-i mahlûkat yapan kalıbı değil, kalbidir. Bu kalp, nur, ilim, hikmet, sevgi ve güzel ahlakla mamur olunca, insanın dünya ve ahireti güzel olur. Yoksa insan sadece eti, kemiği, zahirî güzelliği ve maddi zenginliği ile Allah katında bir şeref elde edemez, ebedi saadete eremez. Bundan dolayı II. Selim Han, Selimiye Camisini yaptırdınca, hünkâr mahfilinin kible tarafına, “O kıyamet gününde ne mal fayda verir ne de evlatlar; ancak kalb-i

selimle gelen kimse fayda görür.” (Şuara, 26/88-89) ayetini yazdırarak, her namazda nefesine, kurtuluşun sarayda, saltanatta, taç ve tahtta değil, selim kalple elde edilecek edep ve insanlıkta olduğunu hatırlatmıştır. Bu uyarı bizim için de geçerlidir.

Kalbiselim hale gelen kimse, gerçek hürriyete kavuşmuştur. Çünkü o, eşyanın esaretinden, insanlara sevilme derdinden, boş endişe, vehim ve kuruntulardan, gereksiz korkulardan, dengesiz ve değersiz işlerden kurtulup yüce Mevlâsı ile huzurlu, zengin, kuvvetli, şerefli, tatlı ve mutlu olmuştur. Yani bire, birliğe, diriliğe ve dirliğe ulaşmış, ikiyüzlülükten kurtulmuş, içiyle, dışı, sözü ile özü, geceyle gündüzü bir olmuştur. Artık onun ibadetleri gibi işleri de güzeldir. Sözü gibi özü de doğrudur. Dışı gibi içi de temizdir. Her işinde ihlaslı, dengeli, düzenli ve faydalıdır. Kalbi güzel olan, güzel düşünür, güzel görür, güzel iş yapar. Mert insandan bozuk iş çıkmaz.

Kalbiselim hâle getiren bir idareci, hiç kimseye zulüm, hainlik ve haksızlık yapmaz. Kendini beğenip insanları küçük görmez. Makam hırsı ile yanmaz. Baş olmak için başları basamak yapmaz. Elindeki yetkiyi ve imkânları bir emanet görür, onu Allah'ın kullarına hizmette kullanır. Övünmekle değil, şükürle uğraşır. Hakk'a karşı edepli, halka karşı mütevazı olur.

Kalbiselim elde eden bir esnafta hile, yalan, aldatma, hırs ve haset bulunmaz. O, zenginlik ile şımarmaz, fakirlikten korkmaz. Şerefi malda değil insanlıkta arar. Faziletin edepte ve insanlara hizmette olduğunu bilir.

Kalbi ilahi aşk ve edeple mamur olmuş bir şair, yazar, fikir, ilim, bilim ve film adamı insanların aklına, dinine, canına, malına, aşkına ve yuvasına zarar vermez, batıla ve zulme arka çıkmaz, haksızlığa göz yummaz, kul ile Rabbi arasını bozmaz, kimseyi fitneye düşürmez, kimsenin yüzüne gülüp arkasından vurmaz.

Kalbi Allah ile huzur bulup edeple süslenen olgun insan, diliyle ve eliyle kimseyi incitmez, kimsenin hakkını yemez, hatırını yıkmaz. O, dostuna merhamet, düşmanına adalet gösterir. Bütün insanları bir aile gibi görür; bu ailenin bütün bireylerinin hayrını ister, hakkını korur, bunun için herkese hakkı söyler, hakkı gösterir, hakkı sevdirebilir.

Dinimiz İslam baştan sona edepten ibarettir. Edep, kalp, fikir, fiil, söz, ahlak ve bütün bir hayat ile edep peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.v) uymaktır. Ondan kalbe ve hayata ait edebimizi öğrenmek durumundayız.

Allah Resulü (s.a.v), ilahi rahmetle korunduğu hâlde, “Kalbimi (nurdan bir takım) perdeler kaplar ve bu sebepten dolayı Allah Teâlâ'ya günde yüz defa istiğfar ederim” (Müslim, Zıkr, 41; Ebû Davud Vitr, 26) diyerek her gün kalbinin derdine düşüyorsa, bize ne lazım geldiği apaçık ortadadır.

Yine o, “Ey kalpleri istediği gibi evirip çeviren Allah'ım! Kalbimi dininde sabit tut” (Ahmed, 1991: 6/91; Nesâî, Sünen-i Kübrâ, nr. 7737; Taberânî, 1996: nr. 2701;

Heysemî, 1982: 7/210) duasıyla kalbini Rabbine emanet ediyorsa, bize de aynısını yapmak düşer.

Resulullah'ın (s.a.v) hiç terk etmediği sünneti yani sürekli hâli kalbiselimidir. Onun en bariz vasfı müminlere rahmet olmak, şefkat göstermek, tevazu kanatlarını indirmek, hepsine kıymet vermek ve onları nefsi gibi sevmektir. Onun Hz. Enes'e yaptığı şu tavsiye bütün ümmetine yapılmıştır:

“Yavrucuğum! Eğer kalbinde (müminlerden) kimseye karşı kötü bir düşünce taşımadan sabahlayıp akşamlamaya gücün yeterse bunu yap. Evladım, bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi (yaparak ve yaşayarak) ihya ederse, beni ihya etmiş olur. Beni ihya eden ise, benimle birlikte cennettedir.” (Tirmizi, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime: 15).

Dinimize göre insanın kötü huylarından temizlenip güzel vasıflarla süslenmesi mümkündür. Buna manevi tezkiye ve terbiye denir. Tezkiye ve terbiyenin sonucu güzel ahlaktır.

İslam âleminde nefsi tezkiye ve terbiye işinde daha çok sufi, veli, arif diye anılan kâmil insanlar önderlik yapmışlar, genel adıyla tasavvuf denen edep okullarında salih insanlar yetiştirerek insanlığa en faydalı hizmeti sunmuşlardır.

Tasavvuf, Kur'an ve sünnet edebinin kalbe işlenip hayata nakşedildiği insan mimarlığıdır. Bu terbiye sisteminde kâmil insan yetişir, Allah dostluğu kazanılır, ilahî aşk tadılır, insanın kalbi işletilir, ruhu terakki ettirilir, nefsi arındırılır, huyu güzelleşir, kısaca nakıs insan terbiye edilerek kâmil insan vasfını kazanır; zalimin zahmeti gider âleme rahmet olur.

Özetle, İslam terbiyesinin neticesi kalbiselim, kalbiselimin meyvesi güzel ahlaktır. Onun ahiretteki hediyesi ise ebedî cennet ve cemalullahtır.

Bu kalbe ve meyvesine ne kadar ihtiyacımız var.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1985). Keşfü'l-Hafâ. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ahmed İbn Hanbel (1991). Müsned. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Aliyyü'l-Karî (1994). Mirkatü'l-Mefatih. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin (1987). Kitabü'z-Zühd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin (1990). Şuabü'l-İman. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah. (2007). Hilyetü'l-Evliyâ. (Tahk. Mustafa Abdülkadir Ata). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye
- Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali (1989) Müsnedu Ebî Ya'lâ. Beyrut.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed (2006). Hak Yolunun Esasları. (Çev. Dilaver Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed (2000). İhyâu Ulûmi'd-Dîn. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Hakim Tirmizî (Trs). Beyânü'l-Fark Beyne's-Sadr ve'l-Kalb ve'l-Füâd ve'l-Lüb. (Tahk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyh). Kâhire
- Hânî, Abdülmecid b. Muhammed (2003). el-Hadâiku'l-Verdiyye-Nakşibendilerin Gül Bahçesi. İstanbul.
- Heysemî, Nureddin b. Ali (1982). Mecmau'z-Zevâid. Beyrut:
- Heytemî, Ahmed İbn Hacer (1998) ez-Zevâcir an İktirafî'l-Kebâir. Beyrut.
- İbn Acibe, Muhammed b. Muhammed (2010). el-Fütûhâtü'l-İlahiyye fi Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye. (Tahk. Asım İbrahim Keyyâlî). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Acibe (2002). el-Bahrü'l-Medid fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid. (Tahk. Ömer Ahmed Râvî). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Acibe (2005). İkazü'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem. (Tahk. Asım İbrahim Keyyâlî). Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye
- İskenderî, İbn Ataullah (2001). Letâifü'l-Minen. Beyrut.
- Mekkî, Ebû Talib Muhammed b. Ali (2007) Kûtu'l-Kulûb fi Muameleti'l-Mahbûb. Beyrut.

- Münzirî, A. (1996). *et-Terğîb ve't-Terhîb*. Dımeşk: Dâru İbn Kesir.
- Nedvî, A. (1992). *Tasavvuf ve Tarikatın Yenilenmesi* (Çev. Yusuf Karaca). Konya: Safî, Ali b. Hüseyin (Trs) *Reşahatu Aynî'l-Hayat*. Beyrut: Dâru Sadır.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman (2006). *el-Mekâsidü'l-Hasene*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Sühreverdî, Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed (1995). *Avarifü'l-Mearif: Gerçek Tasavvuf* (Çev. Dilaver Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Tahânevî, Muhammed A'lâ b. Ali (1998) *Keşşâfü Istilâtü'l-Fünûn*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, (1996). *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. Beyrut.
- Yetik, E. (1992) *İsmail-i Ankaravî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed (Trs.) *Mizanü'l-İtidal*. Beyrut: Darü'l-Fikr.